

Interdyscyplinarne Spotkania Geriatryczne

Bezpieczeństwo farmakoterapii w starszym wieku

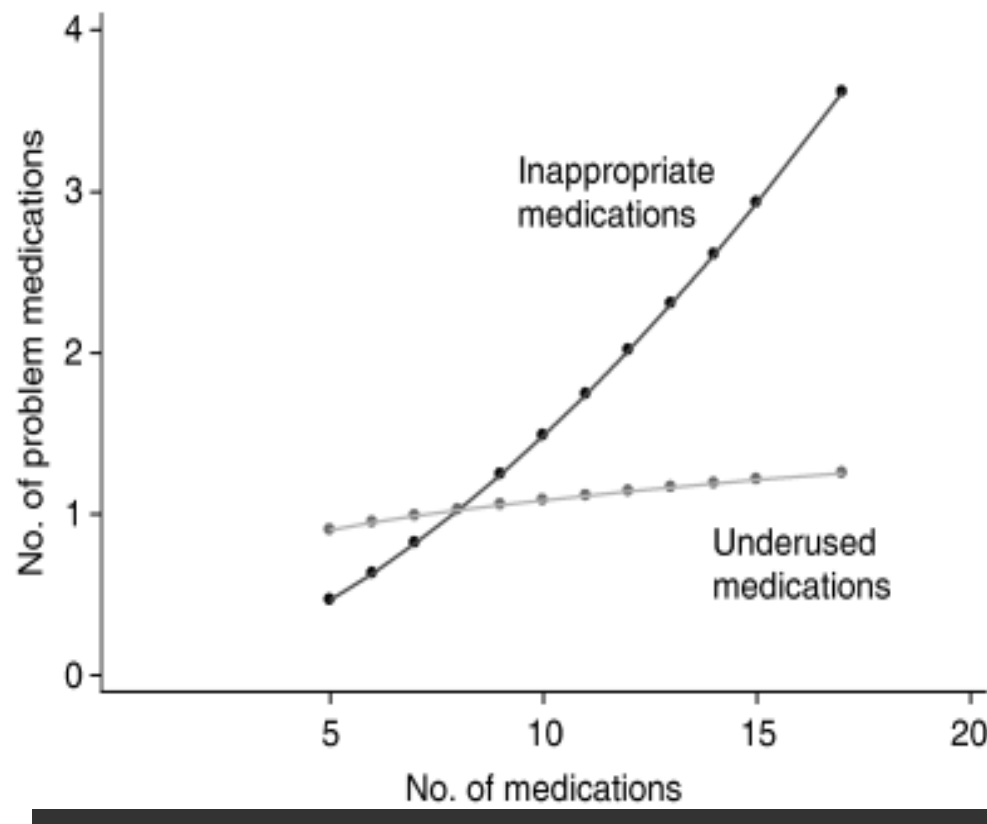
Barbara Gryglewska

Katedra Chorób Wewnętrznych i Gerontologii

Uniwersytet Jagielloński, Collegium Medicum, Kraków

Nieprawidłowości leczenia w starszym wieku

<http://dangersofpolypharmacy.wordpress.com>

Steinman MA et al. JAGS. 2006;54:15-16.

Nieprawidłowości leczenia w starszym wieku

Nadużywanie leków (polipragmazja)

- jednoczesne stosowanie od 3 do 5 i więcej preparatów
- zalecanie większej liczby środków leczniczych niż jest to klinicznie wskazane.

Nieodpowiednie stosowanie leków

- przepisywanie leków, których stosowanie niesie większe ryzyko niż potencjalne korzyści
- leczenie niezgodne z obowiązującymi standardami medycznymi.

Niedostateczne stosowanie leków

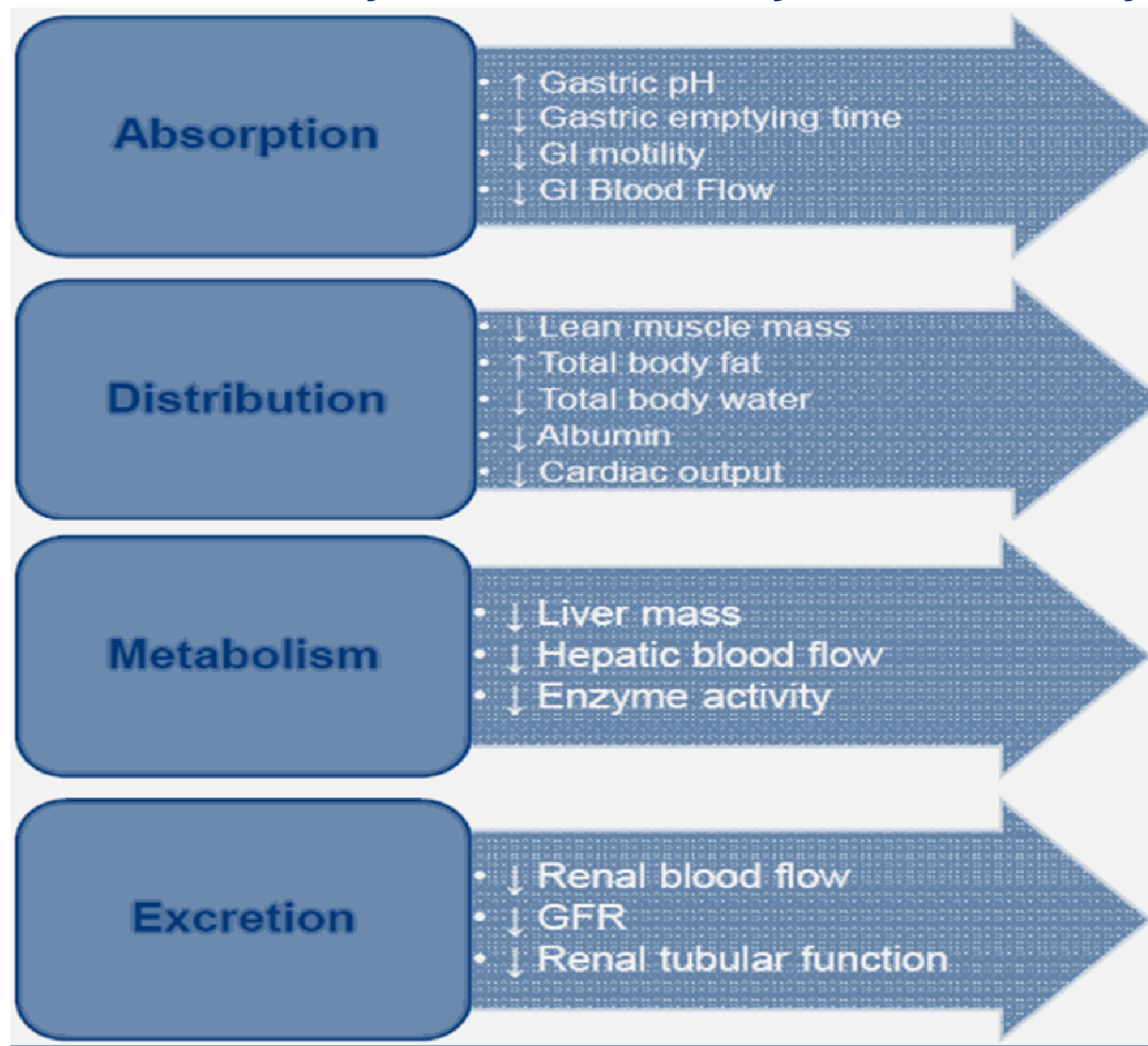
- niewłączanie terapii, która jest zalecana do leczenia lub prewencji określonej choroby czy zespołu chorobowego.

Hanlon JT et al. JAGS. 2001;49: 200-9.

Fisk D et al. Arch Intern Med. 2003;163: 2716-2724.

Wzrost wrażliwości na leki w wieku podeszłym

Zależne od wieku zmiany w farmakokinetyce i farmakodynamice leków

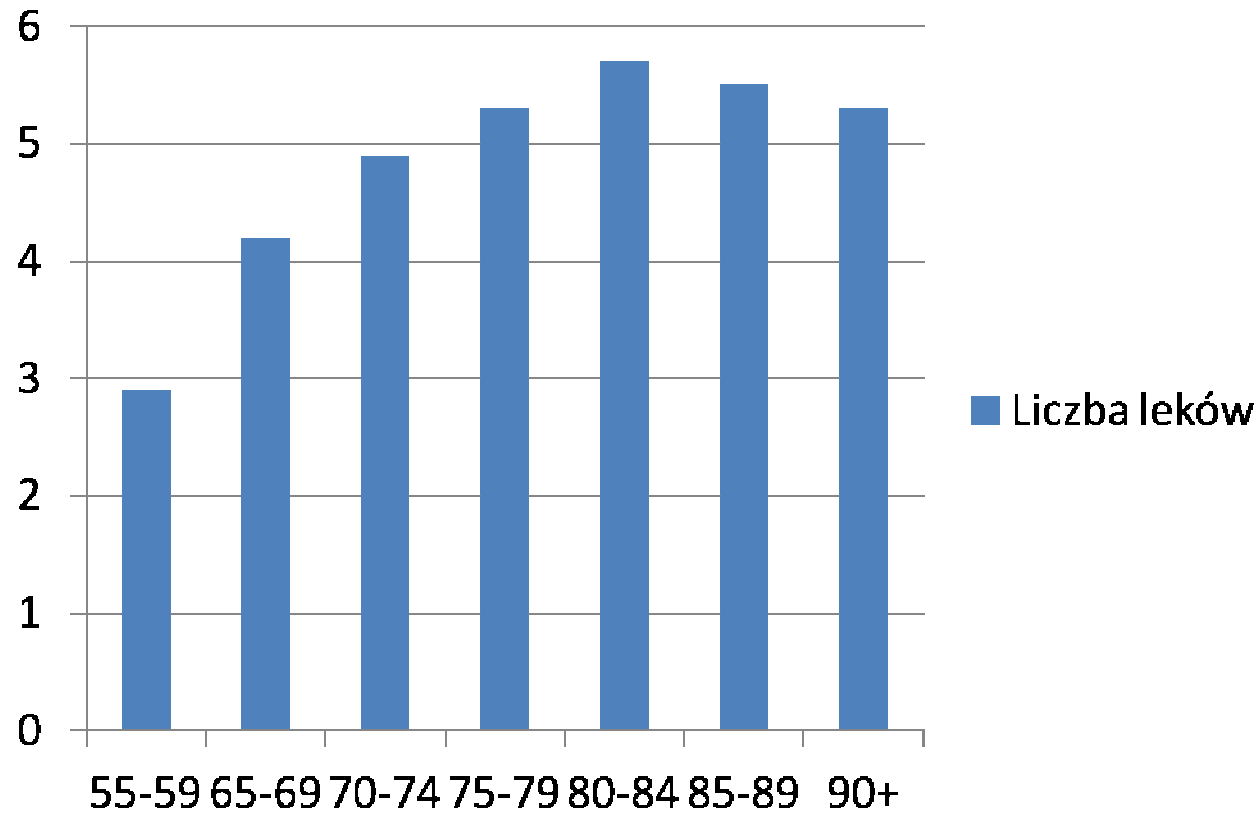

Wzrost wrażliwości na leki w wieku podeszłym

Utrata rezerw homeostazy

- stabilność postawy (reakcja ortostatyczna)
- termoregulacja
- funkcje poznawcze
- czynność jelit i pęcherza moczowego
- niedożywienie

Średnia liczba leków u osób starszych

Przyczyny: wiek i choroby przewlekłe

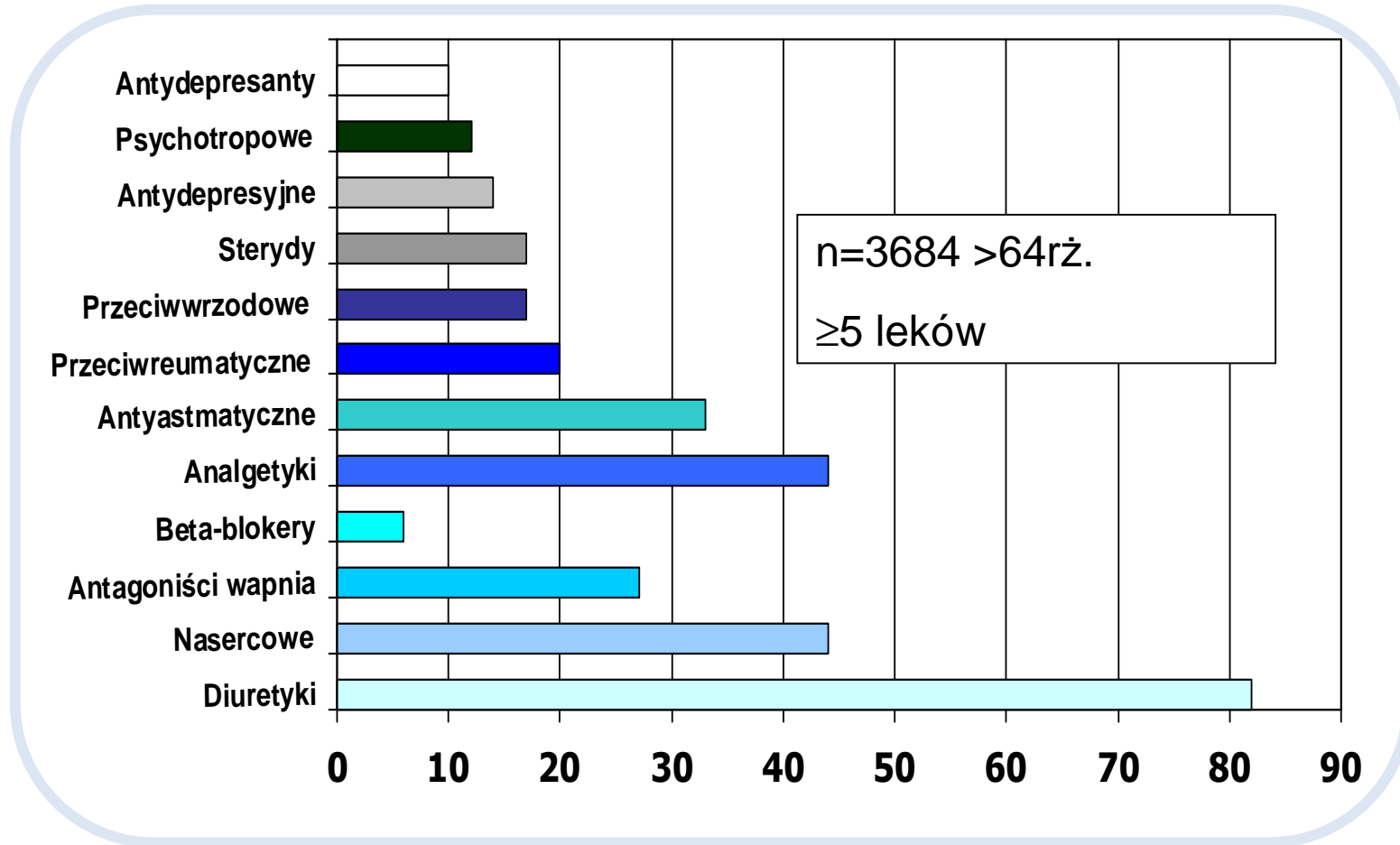
- **Zwiększona częstość dolegliwości somatycznych oraz chorób przewlekłych:** depresja, nadciśnienie, anemia, astma, dławica piersiowa, uchyłkowatość jelit, choroba zwyrodnieniowa stawów, cukrzyca
- Starsi chorzy ambulatoryjni:
90% > 1lek; 40% > 5leków; 12% > 10leków.
- Najwyższą liczbę leków na osobę stwierdza się u osób > 80 rż.

Przyczyny: stan zdrowia, choroby

Factors	Polypharmacy (6–9 drugs) OR (95% CI)	Excessive polypharmacy (≥10 drugs) OR (95% CI)
Demographics		
Gender		
male	1.00	1.00
female	1.57 (0.94, 2.63)	2.43 (1.27, 4.65)
Age group (y)		
75–79	1.00	1.00
80–84	0.85 (0.50, 1.43)	1.57 (0.82, 2.99)
≥85	1.34 (0.73, 2.45)	2.84 (1.41, 5.72)
Self-reported health		
Good	1.00	1.00
Moderate	1.17 (0.71, 1.92)	2.05 (1.08, 3.89)
Poor	2.15 (1.01, 4.59)	6.02 (2.55, 14.20)
Diabetes mellitus		
No	1.00	1.00
Yes	2.28 (1.26, 4.15)	2.07 (1.03, 4.18)
Depression		
No	1.00	1.00
Yes	2.13 (1.16, 3.90)	2.93 (1.51, 5.66)
Hypertension		
No	1.00	1.00
Yes/have had before	1.19 (0.73, 1.93)	0.85 (0.48, 1.50)
Heart disease^b		
No	1.00	1.00
Yes	2.51 (1.54, 4.08)	4.63 (2.45, 8.74)
Obstructive pulmonary disease^c		
No	1.00	1.00
Yes	2.79 (1.24, 6.25)	6.82 (2.87, 16.20)
Pain		
No	1.00	1.00
Yes	2.69 (1.68, 4.30)	2.74 (1.56, 4.82)

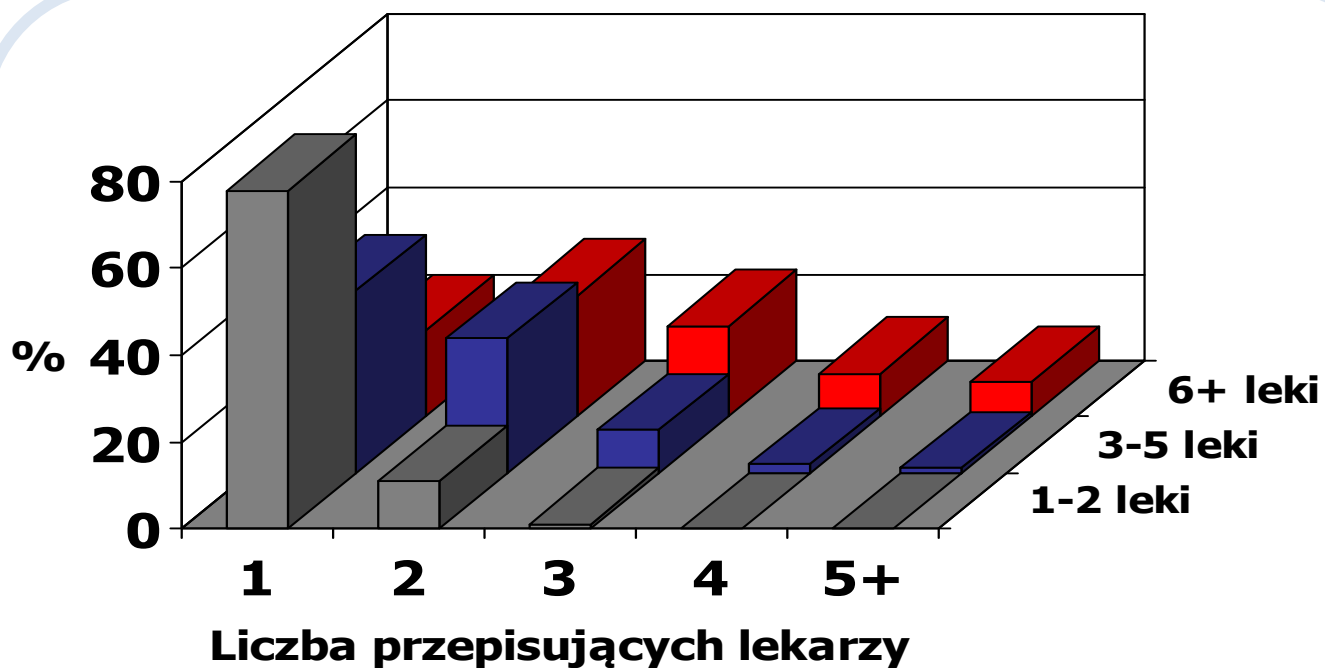

Przyczyny: stosowane leczenie

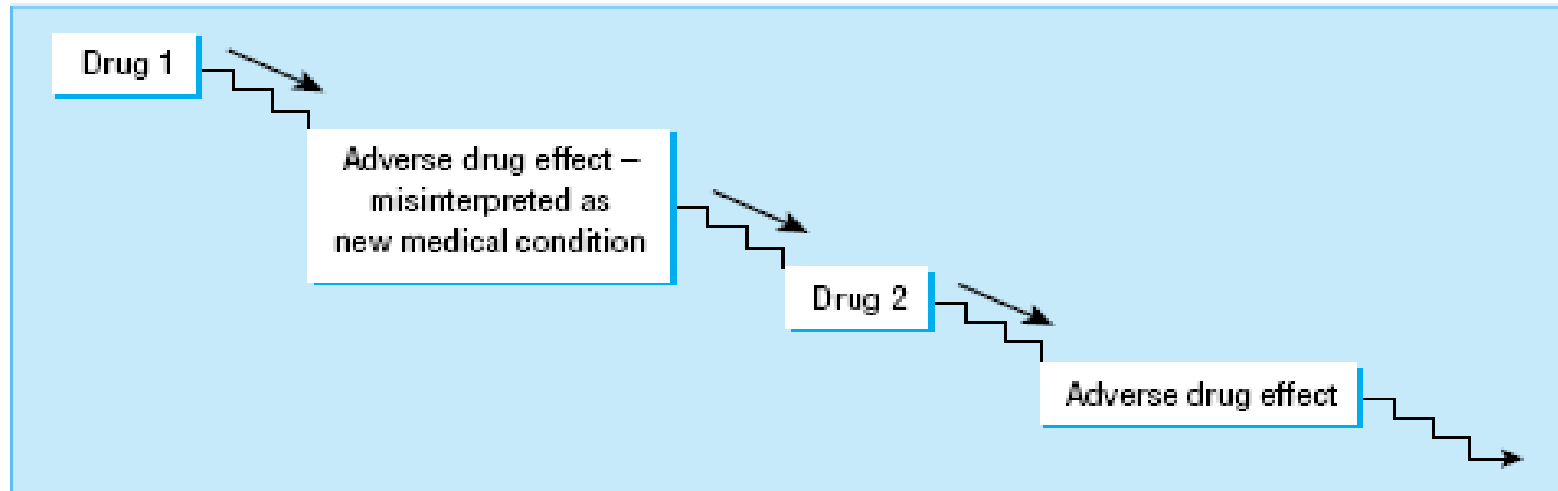
Bjerrum L et al. Eur J Clin Pharmacol 1998; 54: 197-202

Przyczyny: lekarze

Anderson G, Kerlude K J Clin Epidemiol 1996; 49: 929-935

Kaskada przepisywania

Initial treatment	Adverse effect	Subsequent treatment	Subsequent adverse effect
NSAIDs	Rise in blood pressure	Antihypertensive treatment	Orthostatic hypotension
Thiazide diuretics	Hyperuricaemia	Allopurinol	Hypersensitivity reaction (Skin rashes)
Metoclopramide treatment	Parkinsonian symptoms	Treatment with levodopa	Visual and auditory hallucination

Przyczyny: pacjenci

Rozbieżności: 22% leków, 71% dawek, 66% dawkowania

Klasy leków: nasenne, przeciwbólowe, anty-astmatyczne, diuretyki

Czynniki ryzyka rozbieżności:

■ stosowanie ≥ 3 leków	OR = 2,5 (CI 1,5-4,1)
■ wielu lekarzy	OR = 2,5 (CI 1,3-4,8)
■ łagodne otępienie	OR = 9,0 (CI 1.1-72.5)
■ samotność	OR = 2,0 (CI 1.1-3,5)

Barat I et al. Br J Clin Pharmacol 2001; 51: 615

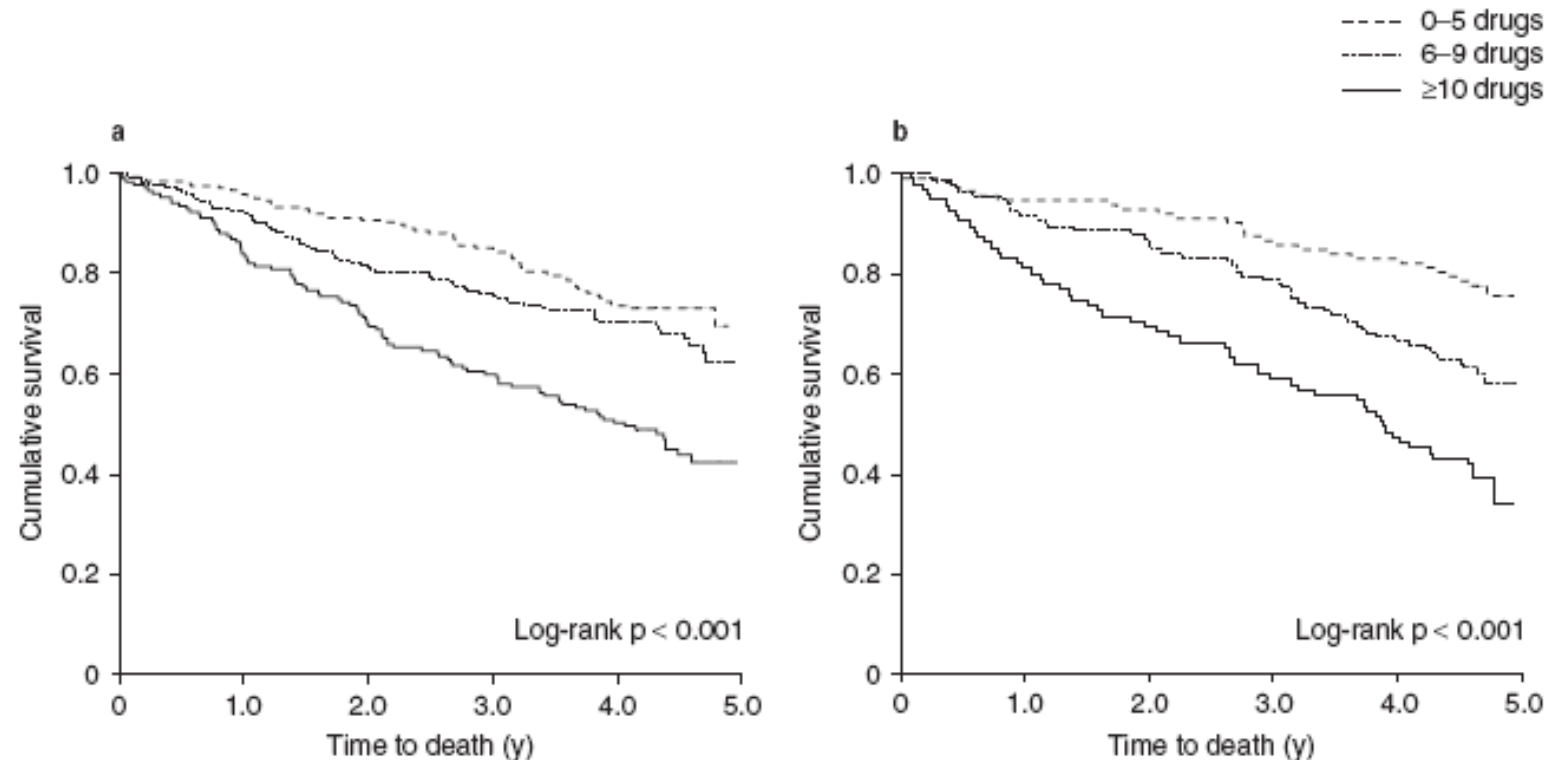
Leki nieprzepisywane: analgetyki, witaminy i produkty odżywcze, alkalia, leki przeczyszczające, preparaty ziołowe

Kaufman DW et al.. JAMA 2002; 287:337.

Konsekwencje polipragmazji

- Zwiększone całkowite wydatki na leki
- Wzrost incydentów ADRs oraz interakcji lekowych
- Wzrost ryzyka chorobowości i śmiertelności
- Pogorszenie współpracy z pacjentem
- Spadek aktywności socjalnej
- Zwiększone ryzyko wystąpienia zespołów geriatrycznych
- Zwiększenie zagrożenia koniecznością instytucjonalizacji
- Zwiększone ryzyko błędnego przepisywania leków

Polipragmazja w wieku podeszłym a przeżycie

Kaplan-Meier survival curves for excessive polypharmacy (ten or more drugs), polypharmacy (six to nine drugs) and non-polypharmacy (five or lower drugs) groups in (a) the first phase (n = 601, aged >75 years) between 1998 and 2002 and (b) the second phase (n = 339, aged ≥80 years) between 2003 and 2007.

Wzrost wrażliwości na leki w wieku podeszłym - zespoły jatrogenne

Wg WHO – choroby jatrogenne są definiowane jako niepożądane reakcje polekowe (*ADR*) lub powikłania będące wynikiem nefarmakologicznych interwencji medycznych

Powikłania jatrogenne mają charakter przypadkowy. Szkodliwy efekt procedur diagnostycznych i terapeutycznych występuje niezależnie od przyczyny z powodu której były one zastosowane

Powikłania jatrogenne mogą wystąpić przy :

- Procedury diagnostyczne: mechaniczne, radiologiczne
- **Procedury terapeutyczne: leki**, operacje i inne procedury inwazyjne
- Hospitalizacje

Wzrost wrażliwości na leki w wieku podeszłym – niepożądane działanie leku

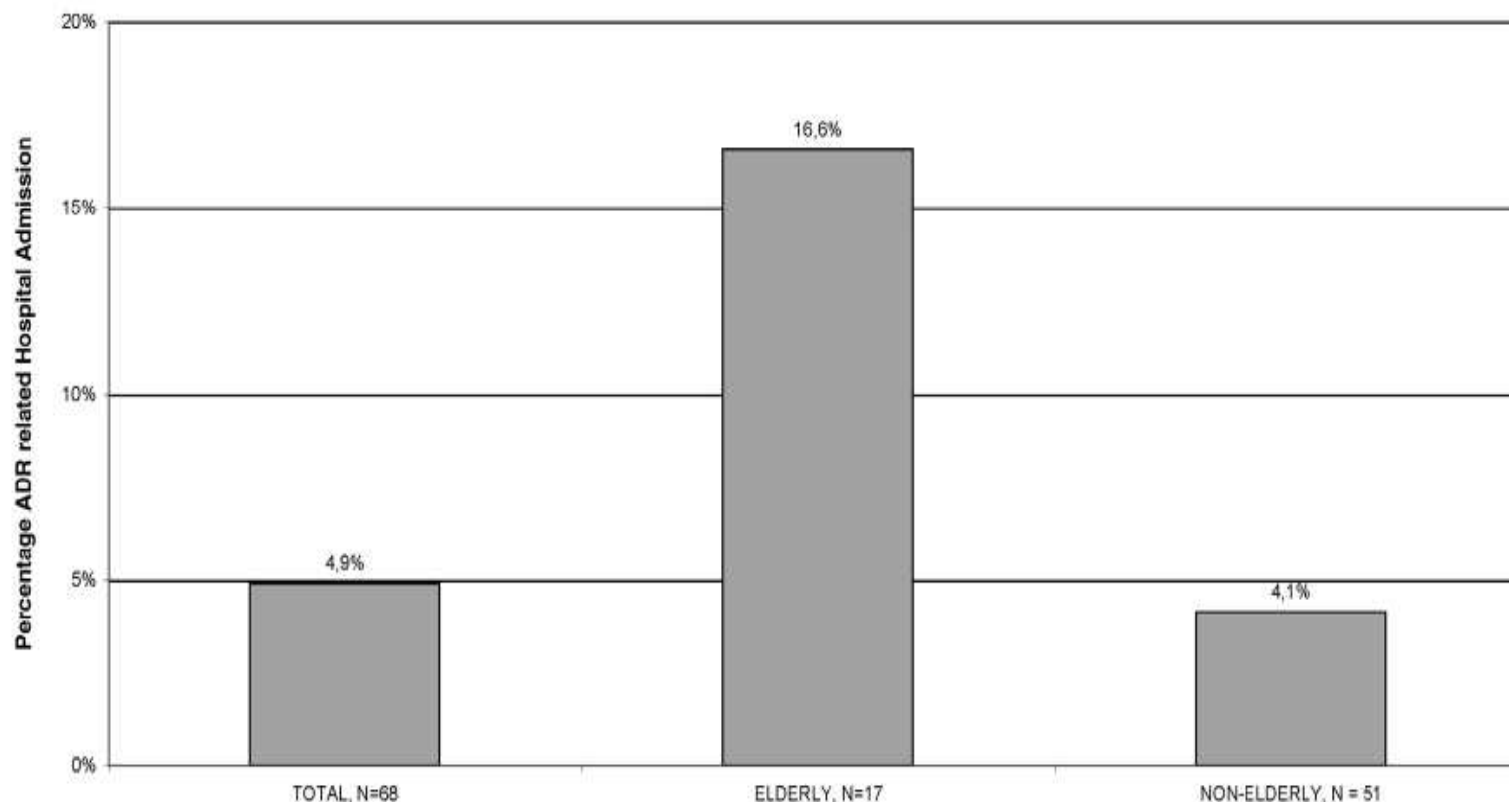
Niepożądane działanie leku (**ADR** – adverse drug reaction) – każde szkodliwe i niezamierzone działanie substancji leczniczej, które występuje podczas stosowania dawek zalecanych u ludzi w celach profilaktycznych, diagnostycznych, leczenia chorób lub modyfikacji czynności fizjologicznych.

Ciężkość ADR

- **Łagodne:** nie wymagają terapii czy hospitalizacji
- **Umiarkowane:** wymagają zmiany leku, specyficznego leczenia i hospitalizacji
- **Ciężkie:** potencjalnie zagrażające życiu, trwałe uszkodzenie, przedłużona hospitalizacja
- **Letalne:** bezpośrednio lub pośrednio prowadzi do śmierci

ADR w starości a hospitalizacje

- Meta-analiza - 68 badań, hospitalizacje z powodu ADR u 6,071 pts (4.9%) , częstość ADR 0.2- 41.3%, 4-krotny wzrost hospitalizacji z powodu ADR >65rż w porównaniu do młodszych, 88% ADR u starszych vs 24% można było zapobiec

Adverse Drug Reaction

Klasyfikacja

- a. Przewidywalne (objawy uboczne, toksyczność, nadkażenia, interakcje lekowe)
- b. Nieprzewidywalne (nietolerancja, idiosynkrazja, alergia, pseudoalergia)

Stosowanie < 6 leków: prawdopodobieństwo ADR - 5%

Stosowanie > 15 leków: prawdopodobieństwo ADR – 20%

ADR związane z przerwaniem terapii

- a. “efekt odbicia ”- załamanie choroby podstawowej
- b. “fenomen odstawienia” – nowy zespół objawów niezależny od choroby podstawowej

Przeciwnadciśnieniowe: Klonidyna, alfametyldopa – skok ciśnienia

Beta-blokery: w obecności CHD – zawał m.serc, nasilenie dolegliwości wieńcowych, zaburzenia rytmu

Kortykoidy: wycofanie przy długotrwałym stosowaniu - zaostrzenie choroby podstawowej

Barbiturany/benzodwiazepiny:

- a. U chorych z padaczką – stan padaczkowy
- b. Bezsenności – bezsenność, zaburzenia świadomości, pobudzenie, halucynacje, drgawki

Zespoły jatrogenne

Powikłania jatrogenne mają charakter przypadkowy. Szkodliwy efekt procedur diagnostycznych i terapeutycznych występuje niezależnie od przyczyny z powodu której były one zastosowane

Powikłania jatrogenne mogą wystąpić przy :

- Procedury diagnostyczne: mechaniczne, radiologiczne
- Procedury terapeutyczne: leki, operacje i inne procedury inwazyjne
- Hospitalizacje

Zespoły jatrogenne – epidemiologia

Meta-analiza - częstość incydentów 3.4 - 33.9%.

Czynniki ryzyka:

- Starszy wiek (27% na każde 10 lat)
- Liczba przepisanych leków
- Obecność chorób układu krążenia - 22 % , nadciśnienia - 13%, przewodu pokarmowego- 12% , leczenie antykoagulantami lub NSAID – 7%

Atiqi R et al. Int J Clin Pharmacol Ther 2010

57,9% przyjęć lub powikłań podczas hospitalizacji internistycznej było do uniknięcia

Zależały one od:

- nieodpowiedniego podawania leków
- interakcji lekowych
- błędów w dawkowaniu

Peyriere et al. Ann Pharmacother 2003

Zespoły jatrogenne – przyczyny

Czynniki ryzyka

- Większa częstość zmian patologicznych i schorzeń z wiekiem
- Zwiększona liczba stosowanych przewlekle leków
- Zmiany w farmakokinetyce i farmakodynamice leków
- Większe narażenie na konieczność interwencji medycznych

Zespoły jatrogenne – indukowane lekami

- Politerapia zwiększa prawdopodobieństwo interakcji lekowych
- Interakcje lekowe odpowiadają za 12,6% zespołów jatrogennych
- Wielolekowość wiąże się z interakcjami lek-lek oraz lek-choroba
- Ryzyko interakcji jest szczególnie duże u chorych niedożywionych oraz z niewydolnością nerek

Permpongkosol S Clin Interv Aging 2011

Niepożądana interakcja leków

Terapeutycznie niepożądane działanie, które może wystąpić podczas równoczesnego zastosowania u chorego dwu lub więcej leków, polegające na **osłabieniu** lub **nasileniu** działania, na pojawieniu się objawów toksycznych, lub **jakościowo odmiennego od spodziewanego działania farmakologicznego**.

Zespoły jatrogenne – konsekwencje

- **Dodatkowe wizyty lekarskie**
- **Dodatkowe leki (kaskada przepisywania)**
- **Konieczność hospitalizacji w OIT**
- **Przedłużenie czasu trwania hospitalizacji**
- **Wzrost chorobowości**
- **Zwiększone ryzyko niesprawności**
- **Wzrost śmiertelności**
- **Wzrost kosztów leczenia**

Ryzyko upadków

- **4 leki i więcej**
  - **Leki psychotropowe**
  - **Leki hipotensyjne**
  - **leki moczopędne**
-
- **Obniżenie ciśnienia**
(ryzyko hipotonii ortostatycznej)
  - **Zaburzenia elektrolitowe**
(zaburzenia funkcji serca, mózgu, mięśni)
  - **Nietrzymanie moczu**

Leki a upośledzenie funkcji poznawczych

Drugs & Aging 1999,15,15-28

- Leki antycholinergiczne
- Benzodiazepiny (nitrazepam, diazepam, temazepam)
- Opioidowe leki przeciwbólowe
- Neuroleptyki
- Leki stosowane w chorobie Parkinsona (Bromokryptyna, Lewodopa, Selegilina)
- Leki przeciwdepresyjne (głównie TLPD, niskie ryzyko przy stosowaniu SSRI)
- Leki przeciwpadaczkowe
- Antagoniści receptora H₂
- Antagoniści receptora H₁
- NLPZ (Indometacyna, Ibuprofen)
- Glikokortykosteroidy
- Antybiotyki (β -laktamy, chinolony)
- Leki stosowane w farmakoterapii chorób układu sercowo-naczyniowego (digoksyna, alfa-metyldopa, leki beta adrenolityczne o dużej lipofilności, nieznacznie diuretyki i ACEI)

Leki a ryzyko nietrzymania moczu

Grupa leków	Mechanizm nietrzymania moczu
diuretyki (zwłaszcza pętlowe)	efekt moczopędny, zwiększenie objętości wydalanego moczu, parcie na mocz
alfa-sympatykolityki	zmniejszenie napięcia szyi pęcherza i cewki moczowej
blokery kanałów wapniowych	osłabienie mięśnia wypieracza, zwiększenie zalegającej objętości moczu w pęcherzu, obrzęki obwodowe
niesteroidowe przeciwzapalne	zatrzymanie sodu i wody, obrzęki, pogorszenie wydolności krążenia

Leki a ryzyko nietrzymania moczu

Grupa leków	Mechanizm nietrzymania moczu
psychotropowe, uspokajające	zwiększone ryzyko splątania, osłabienie świadomości potrzeby oddania moczu
antydepresyjne, przeciwparkinsonowskie, uspokajające, neuroleptyki, przeciwhistaminowe, spasmolityczne, dizopiramid	osłabienie napięcia pęcherza moczowego, zatrzymanie moczu, nietrzymanie z przelewania, zwiększone ryzyko splątania, pogorszenie sprawności ruchowej, zaparcia

działanie antycholinergiczne

Leki o potencjalnym działaniu anorektycznym

Hamowanie łaknienia żołądka

alkohol

naparstnica

hydrochlorothiazyd

triamteren

cytostatyki

Zmiana smaku

allopurinol

klindamycyna

antyhistaminiki

D-penicylamina

gryseofulwina

Drażnienie śluzówki

żelazo, potas

teofilina

NSAID

antybiotyki

Działanie antycholinergiczne

atropina

poходne fenotiazyny

trójcykliczne antydepresanty

antyhistaminiki

Leki o działaniu antycholinergicznym

Antyhistaminiki

Difenhydramina

Hydroksyxyna

Leki sercowo-naczyniowe

Kaptopryl

Chlortalidon

Digoksin

Diltiazem'

Dypirydamol

Furosemid

Hydrochlorotiazyd

Hydralazyna

Izosorbid mononitrat

Metyldopa

Nifedypina

Triamteren

Warfaryna

Leki urologiczne

oksybutynina

Leki neurologiczne

Alprazolam

Amitryptylina

Chlordiazepoksyd

Kodeina

Desipramina

Diazepam

Doxepin

Flurazepam

Imipramina

Oksazepam

Oksykodon

Fenobarbital

Kortkosteroidy

Kortykosteron

Deksametazon

Hydrokortyzon

Prednizolon

Leki

pulmonologiczne

Teofilina

Leki gastrologiczne

Atropina

Cymetydyna

Ranitydyna

Leki

immunosupresyjne

Azatiopryna

Cyklosporyna

Antybiotyki

Ampicylina

Cefalotyna

Cefamandol

Klindamycyna

Cykloseryna

Gentamycyna

Piperacylina

Wankomycyna

Miorelaksanty

Pankuronium

Baclofen

Działanie antycholinergiczne

Efekty obwodowe	Konsekwencje medyczne
Zmniejszone wydzielanie śliny Zmniejszone wydzielina dróg oddechowych Obniżone pocenie się Poszerzenie źrenic Przyspieszenie akcji serca Trudności w oddawaniu moczu Obniżenie motoryki przewodu pokarmowego	Owrzodzenia śluzówek, próchnica, Zaczerwienie małych dróg oddechowych u chorych z astmą czy POCHP Hypertermia Światłowstręt, zaostrenie jaskry, pogorszenie akomodacji, zaburzenie widzenia Zaostrzenie choroby wieńcowej, zawał serca Rozstrzeń pęcherza, zatrzymanie moczu Zaparcia
Efekty centralne	Zaburzenia koncentracji, majaczenie, pogorszenie uwagi, zaburzenia pamięci

Działanie antycholinergiczne

Pogorszenie układu	Konsekwencje geriatryczne
Wzrok	Pogorszenie sprawności funkcjonalnej, upadki
Jama ustna	Pogorszenie stanu odżywienia, zwiększenie ryzyka infekcji, pogorszenie komunikacji
Przewód pokarmowy	Pogorszenie stanu odżywienia, pogorszenie przebiegu chorób, lęk, ból
Układ sercowo-naczyniowy	Pogorszenie przebiegu chorób, lęk
Układ moczowy	Nietrzymanie moczu, infekcje, utrata niezależności
Układ nerwowy	Zaburzenia funkcji poznawczych, pogorszenie sprawności funkcjonalnej

Bezpieczeństwo farmakoterapii w starszym wieku – zespoły jatrogenne

(w pełni nie do uniknięcia, a jedynie do zminimalizowania)

- Unikać nieodpowiednich leków w danej sytuacji klinicznej
- Stosować odpowiednie dawki, drogi podania, częstość
- Uwzględniać wywiad dotyczący stosowanego leczenia
- Uwzględniać wywiad alergii
- Stosować się do procedur podawania leków
- Wykorzystywać monitorowanie dawkowania lub skuteczności leczenia

Metody ograniczenia polipragmazji u pacjentów w wieku podeszłym

STOP (Screening Tool for Older Persons's Prescription) and
START (Screening Tool to Alert doctyors to Right Treatment)

STOP – Lista leków potencjalnie nieodpowiednich w leczeniu chorych > 65rż

A. Układ krążenia, B.CSN, C. Pokarmowy, D. Płucny, E. Mięśniowo-szkieletowy F. Moczowo-płciowy, G. Endokrynny, H. Leki zwiększające niebezpieczeństwo upadków, I.Leki przeciwbólowe, J.Dublowanie klas leków

START – Lista leków, których stosowanie powinno być rozważone przy braku przeciwwskazań

A. Układ krążenia, B. Płucny, C. CSN, D. Pokarmowy, E. Mięśniowo-szkieletowy F-Endokrynny

Podstawowe zasady i środki ostrożności podczas farmakoterapii w podeszłym wieku

- **Stosować jak najmniejszą liczbę leków, unikać polipragmazji zwiększającej ryzyko powikłań i niepożądanych interakcji leków.**
- **Rozpocząć leczenie od najmniejszych skutecznych dawek i stopniowo je zwiększać, wg zasady „start low, go slow”, ważna indywidualizacja dawek leków.**
- **Unikać leków o wąskim współczynniku terapeutycznym, który zwiększa ryzyko toksyczności.**
- **Eliminować nieprawidłowości w leczeniu (zbyt duże dawki, zwielokrotnienie terapii, niewłaściwy czas terapii, leczenie bez odpowiedniego monitorowania, leczenie bez wskazań lub przy przeciwwskazaniach)**

Podstawowe zasady i środki ostrożności podczas farmakoterapii w podeszłym wieku

- Unikać leków o nieudowodnionym działaniu.
- **Nie przedłużać leczenia bez uzasadnienia.**
- Wybrać postać leku łatwą do dawkowania, (np. płyn lub zawiesinę, czopek lub plastry przy trudnościach z połykaniem)
- Wybrać najprostszy schemat stosowania leków, najlepiej 1 do 2 razy w ciągu doby (przewaga leków o przedłużonym działaniu), objaśnić schemat choremu lub opiekunom, z instrukcją pisemną.

Podstawowe zasady i środki ostrożności podczas farmakoterapii w podeszłym wieku

- Kontrolować leczenie, sprawdzać przestrzeganie zaleceń, modyfikować sposób stosowania leków.
- **Kontrolować stan pacjenta (parametry sprawności fizycznej i umysłowej), czynność wątroby, serca, nerek oraz innych narządów.**

